

Derleyen
PINAR İLKKARACAN
Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik

Women and Sexuality in Muslim Societies

© 2003 New Ways

İletişim Yayınları 961 • Araştırma-İnceleme Dizisi 157

ISBN-13: 978-975-05-0195-1

© 2003 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-5. BASKI 2003-2015, İstanbul

6. BASKI 2018, İstanbul

EDITÖR Tansel Güney

KAPAK Utku Lomlu

KAPAK FOTOĞRAFI © Shirin Neshat, courtesy of Barbara Gladstone Gallery, New York.

Shirin Neshat'ın "I Am Its Secret" adlı fotoğrafı.

Fotoğraftaki kadının yüzündeki yazılar, Furuğ

Ferruhzad'ın "Güneşi Yine Selamlayacağım" adlı

şiiirinden alınmıştır.

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Elçin Gen

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyen
PINAR İLKKARACAN

Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik

ÇEVİREN *Ebru Salman*

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	7
Giriş: Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik PINAR İLKKARACAN.....	11
İslâm'da Aktif Kadın Cinselliği Anlayışı FATİMA MERNİSSİ.....	33
Arap Kültürü ve Kadınların Bedenlerinin Yazılışı LEİLA AHMED.....	55
Müslüman Dinsel Sağ ("Köktendinciler") ve Cinsellik AYESHA M. İMAM.....	75
Bekâret ve Ataerki FATİMA MERNİSSİ.....	99
Modern Türk Tıbbında Bekâret Testleri ve Suni Bekâret DİLEK CİNDÖĞLU.....	115

Türkiye'nin Doğu Bölgelerinde Kadın Cinselliği Bağlamının İncelenmesi	
PINAR İLKKARACAN	133
İran'da Geçici Evlilik ve Devlet: Kadın Cinselliği Üzerine İslâmî Bir Söylem	
SHAHLA HAERI	151
Tavârik Toplumunda Aşk ve Yaşam	
BOUTHAINA SHAABAN	175
Kadının İnsan Hakkı Olarak Cinsel Haz: Türkiye'deki Bir Taban Eğitim Programından Deneyimler	
İPEK İLKKARACAN - GÜLŞAH SERAL	195
Tecavüzün Kültürel Bir Tanımına Doğru: Filistin Toplumunda Tecavüz Mağdurlarıyla Çalışırken Karşılaşılan İkilemler	
NADERA SHALHOUB-KEVORKIAN.....	207
Arap Toplumlarında Namus Cinayetleri ve Toplumsal Cinsiyetin İnşası	
LAMA ABU-ODEH.....	243
Kadın Genital Mütilasyonu Nedir?	
NAHİD TOUBIA	265

ÖNSÖZ

Cinsellik Müslüman toplumlarda nasıl kurgulanıyor? Kadınların, Müslüman toplumlarda cinselliğin kurgulanışına ve düzenlenmesine nasıl bir katkıları var ya da olabilir? Bu kitapta, Türkiye, Filistin, Pakistan, Fas, Nijerya gibi çeşitli Müslüman toplumlardan kadın akademisyenlerin ve aktivistlerin, bu konulardaki görüşlerini ve çalışmalarını sunuyoruz.

Cinselliğin kurgulanması ve cinsel davranışların düzenlenmesi, her toplumda, belirli siyasî, sosyo-ekonomik, kültürel ve dinî koşullara göre değişiklik gösterir. Bu faktörler –yasal ve dinî kurallar ve tabular, siyasî ve ekonomik durum, kolonileşme süreçleri, kültürel betimlemeler ve semboller, teknolojik gelişmeler ve başka birçok faktör– cinsel arzuların, hazzın, yaşıntıların biçimlenmesinde rol oynar.

Tüm modernizasyon çabalarına rağmen, Müslüman toplumların, yakın tarihte Batı'da gerçekleşen türden bir cinsel devrimden çok uzak olduklarını gözlemliyoruz. Ayrıca, son onyıllarda yükselişe geçen İslâmî sağın, cinselliği, özellikle kadınların cinselliğini kontrol etmeyi, ideolojisinin temelini yerleştirdiğini ve bu amaca ulaşmak için yeni yöntemler geliştirdiğine şahit olduk. İslâmî sağın, kadınları hedef alan bu stratejisinin temel amacı, toplumsal yaşamı düzenleme ayrıcalığını egemen-

liđi altına alarak siyasi gücünü artırmak; bu stratejisini uygulamak için, Müslüman toplumların çoğunda gözlemlenen bir olgudan, kadınların cinselliğini ve bedenlerini kadınların kendilerine değil, topluma, aileye, erkeklere mál eden bir bakış açısından güç alıyor.

Bu kitabın çok daha geniş bir versiyonu, ilk kez, 2000 yılında İngilizce olarak, merkezi İstanbul'da olan Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı'nın desteğiyle hazırlandı ve basıldı. Vakfın, böyle bir yayına verdiği öncelik ve destek, Müslüman toplumlarda kadınların kendi cinsellikleri ve bedenleri üstünde söz hakkı kazanana kadar, kadınların maruz kaldığı ayrımcılığın engellenemeyeceği görüşünden kaynaklanıyordu. Ayrıca, birçok Müslüman toplumda cinsel ve bedensel haklar üzerinde önemli çalışmalar yapılmasına ve olumlu adımlar atılmasına rağmen, bunların görünürlüğü ve paylaşımı konusunda eksiklikler vardı. Temel sorunlardan biri konuyla ilgili bilgi eksikliği idi. *Müslüman Topumlarda Kadın ve Cinsellik* öncelikle bu eksikliği gidermek için hazırlandı ve konu üzerine bu denli kapsamlı ve çok yönlü bir çalışmanın dünyada ilk örneğini oluşturdu.

Kitap, yayınlandığından beri geçen kısa sürede, Filipinler'den ABD'ye uzanan geniş bir coğrafyada, kadın hareketleri, akademisyenler, sivil toplum kuruluşları ve öğrenciler tarafından kullanılan bir kaynak kitap niteliğini kazandı. Bu yıl merkezi Suriye'de bulunan El-Mada Yayınevi tarafından Arapça'ya çevrildi ve 2003 sonunda Arapça olarak yayınlanacak.

Bu kitabın Türkçe'de yayınlanmasında birçok kişinin katkısı var: Öncelikle İletişim Yayınları'na ve Asena Günal'a bu projenin hayata geçirilmesini sağladıkları, özellikle kitabın editörü Tansel Güney'e, ülkemizde örneği az bulunan bir titizlikle gerçekleştirdiği çalışma ve emekleri için teşekkür ediyoruz. Bizim bütün önerilerimizi ve isteklerimizi de göz önünde bulunduran çevirmenimiz Ebru Salman'a değerli çalışması için minnetarız.

Kitabın Arapça ve Türkçe basımındaki tüm destekleri için İsviçre Gelişme ve İşbirliği Kurumu'na (SDC) ve Kadının İn-

san Hakları-Yeni Çözümler ekibine teşekkür ediyoruz. Kitapta-ki makalelerin yazarları, temsilcileri ve yayıncıları makalelerinin Türkçe'de, bu derlemede yayınlanabilmesi için bize her türlü kolaylığı sağladılar, bu nedenle onlara teşekkür borçluyuz.

En önemlisi de, bu kitabın yazarlarına ve konu üzerinde yılmadan çalışan herkese, Müslüman toplumlarda kadın ve cinsellik üzerine değerli çalışmaları, kadının cinsel ve bedensel haklarının hayata geçirilmesine katkıları ve bizleri bir adım daha ileri götürdükleri için çok teşekkür ediyoruz.

LIZ AMADO

Kadının İnsan Hakları-
YENİ ÇÖZÜMLER Vakfı

PINAR İLKKARACAN

Derleyen

GİRİŞ: MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA KADIN VE CİNSELLİK

PINAR İLKKARACAN

İçinde bulunduğumuz küreselleşme çağında, kadınların bedenleri ve cinselliği, giderek yoğun çatışma alanları haline geliyor. Tutucu ve dinci sağ politik güçler, kadınların cinselliği üzerindeki geleneksel kontrol mekanizmalarını sürdürmeye ve pekiştirmeye, hatta bunların yenilerini oluşturmaya çalışıyorlar. 1990'larda düzenlenen dört BM konferansı –Kahire'deki 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı (ICDP), 1995 Pekin, 1999 ICDP+5 ve 2000 Pekin+5 Konferansları– Katolik ve Müslüman dinci sağ arasında, kadınların, bedenlerini ve cinselliklerini kontrol etme haklarına karşı çıkmak ve bu hakları sınırlandırmak amacıyla benzeri görülmemiş işbirliğine tanık oldu.

Ortadoğu'dan Güneydoğu Asya'ya, Kafkaslar'dan Güney Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyaya dağılmış Müslüman toplumlar, idarî ve siyasî yapıları ve ekonomik gelişmişlik dereceleri açısından büyük farklılıklar gösterebilirler de, çağında kadın bedeni ve cinselliği konusunda ortak bir eğilim söz konusu. Türkiye de dahil olmak üzere, Müslüman toplumların büyük bir çoğunluğunda, kadınların bedenlerini ve cinselliklerini, kadınların kendilerine değil, aileye, aşirete ya da topluma ait gören erkek egemen bir anlayış ve tutum hâkim.

Bu anlayış, çeşitli Müslüman toplumlarda geleneklere, törelere ve toplumsal davranışlara olduğu kadar, yasalara ya da devlet politikalarına da yansıyor ve Müslüman toplumlarda en yaygın olarak gerçekleşen insan hakları ihlallerine yol açıyor. Bu anlayışın, yasalara ve devlet politikalarına yansımalarının en görünür örneklerinden biri, Ortadoğu ve Türkiye'deki ceza kanunlarıdır. Birçok Ortadoğu ülkesinde olduğu gibi, Türkiye'de 1926'dan beri yürürlükte olan Türk Ceza Kanunu'nda, kadın bedeni üzerinde erkeğe, aileye ve topluma tasarruf yetkisi veren bir zihniyet hâkimdir. Örneğin, kadının maruz kaldığı en kötü şiddet türlerinden biri olan tecavüz, TCK'da "Kişilere Karşı Suçlar" altında değil, "Âdâb-ı Umumiye ve Nizam-ı Aile Aleyhine Cürümler" başlığı altında sınıflandırılmıştır. Yani bir kadının yaşayabileceği en kötü deneyimlerden biri olan tecavüz, Türkiye'de, kadına karşı değil, toplum âdâbına ya da aileye karşı işlenen bir suç niteliği taşıyor, zira kadının bedeni ve cinselliği, TCK'ya göre, topluma ya da aileye ait.

Cumhuriyetin kuruluşundan seksen yıl sonra, TCK'nın reformu amacıyla, 2003'te Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından hazırlanan Türk Ceza Kanunu tasarısında da bu zihniyeti yansıtan maddeler, kadın örgütlerinin tüm eleştirilerine rağmen, aynen korunmuş ve tasarıda yer almıştır. Gündemdeki tasarıda, aynı çağdışı ve ayrımcı yaklaşım içerisinde, cinsel suçları topluma karşı suçlar kısmında düzenlemekte ve bireyin bedensel ve cinsel bütünlüğü yerine, birinci derecede "genel ahlak", "aile ve toplum düzeni" ve "edep töreleri" gibi zaman içerisinde değişen ve hukukî geçerlilikten yoksun değerleri korumaktadır. Örneğin, cinsel suçların tümü, "Zorla Irza Tasaddi" ve "Rıza ile Irza Tasaddi" gibi madde başlıkları altında düzenlenmiştir. TCK üzerine iki yıla yakın bir süre boyunca yoğun bir çalışma gerçekleştirmiş olan ve önemli kadın ve baro örgütleri temsilcilerinden oluşan TCK Kadın Çalışma Grubu'nun da belirttiği gibi, bu maddelerde, kelime anlamı "namus, iffet, şan, şeref" olan "ırz" kavramını temel alınarak, kadınların cinsel ve bedensel bütünlük haklarını hiçe sayılmakta ve erkek egemen

örf, âdet ve gelenekler adına, kadınların cinsel hak ve özgürlüklerinin korunması engellenmektedir.¹

Kadın hakları savunucuları ve sivil toplum örgütleri, TCK tasarısına getirdikleri eleştirilerde yalnız değiller. Avrupa Konseyi de, tasarının cinsiyet ayrımcılığına yol açtığını öne sürerek birçok maddesine itiraz etti. İlginçtir ki, Avrupa Konseyi'nin eleştirilerinin tartışıldığı bir toplantıda, Avrupalı meslektaşlarına karşı hazırladıkları tasarımı savunan üç Türk hukukçu, itiraz konu maddeleri, tam da eleştirilere konu olan "Türk toplumunun örf, âdet ve ahlak değerleri" çerçevesinde savunmuşlar.² Ortadoğu'daki birçok ülkenin ceza yasaları, kadınların cinselliği ve bedenleri söz konusu olduğunda, Türk Ceza Kanunu'yla büyük benzerlik göstermektedir.

Kadınların bedenlerini ya da cinselliklerini baskı altında tutmayı amaçlayan çeşitli mekanizmalar, yasaların ötesinde, kadınların giyim ya da hareket özgürlüklerini kısıtlamak gibi yaygın toplumsal davranışlardan, cinsel organlarını kesmek ya da namus nedeniyle topluca öldürmek gibi şiddet içeren törelere kadar uzanıyor. Müslüman kadınların maruz kaldığı ve şiddet içeren bu tip töreler, son yıllarda giderek dünya kamuoyunun da daha çok ilgisini çekmeye başladı ve gittikçe İslâm'la ya da Müslümanlarla özdeşleştirilir hale geldi. Bu özdeşleştirme, yanıltıcı olmasının yanı sıra, Müslüman toplumlardaki kadınların, bu gibi uygulamalara karşı mücadelelerine ve bu uygulamaların İslâm'a aykırı olduğu konusunda toplumsal bilinç uyandırma çabalarına da tamamen ters düşmekte.

Bu kitap, çeşitli Müslüman toplumlarda kadın cinselliğinin farklı yönlerini irdeleyen kadın araştırmacıları ve savunucuları bir araya getiriyor. Hepsinin ortak noktası, kadın bedeninin bütünlüğüne saygı ve kadının haz duyma hakkı konusundaki arayışlar ve çabalar -her ne kadar araştırmaları ve sunumları son derece farklı olsa da.

1 TCK Kadın Çalışma Gurubu, *Kadın Bakış Açısından Türk Ceza Kanunu: TCK Tasarısı Değişiklik Talepleri* (İstanbul: Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı, 2003).

2 "Maço Yasaya Avrupa İtirazı," *Akşam*, 10.10.2003.

Kitabımız kuşkusuz eksiksiz değil. Müslüman dünyasının geniş coğrafi dağılımı ve kadınların cinselliğiyle ilgili konuların zenginliği düşünüldüğünde, bu imkânsız olurdu. Amacımız, bu konudaki tüm bakış açılarını yansıtmak ya da tüm Müslüman kadınları temsil etmek değil, sadece bir başlangıç yaratmaktı -Müslüman toplumlarda yaşayan kadınlar olarak cinselliğimizle ilgili deneyimlerimizi ve bilgeliliğimizi paylaşabileceğimiz, aramızdaki görünür ve görünmeyen sınırları aşan yeni bir alan yaratmak.

21. yüzyılda, kadınların bedenleri ve cinselliği, hâlâ erkeklerin ve erkek egemenliğin kontrolü altında. Kadın cinselliğinin ve doğurganlığının kontrolünü amaçlayan mekanizmalar, çoğu toplumda hâlâ erkek egemen sistemin varlığını sürdürmesinin en güçlü aracıdır. Bu kontrol, dolaysız baskı ve şiddet yoluyla olduğu kadar, siyasî, ekonomik, toplumsal ve kültürel manipülasyonlardan oluşan karmaşık bir mekanizmayla sağlanmaktadır. Bu çerçevede din, çoğu kez bu manipülasyonun güçlü bir aracı olarak kötüye kullanılmakta ve kadınların insan haklarının ihlallerini “meşrulaştırmak” görevini görmektedir. Son on yılda, kadın bedeninin ve cinselliğinin giderek daha yoğun bir siyasî çatışma alanı haline geldiğine şahit olduk. Özellikle Müslüman ve Katolik tutucu ve köktendinci akımlar, kadın cinselliğinin kontrolünü amaçlayan politikaları ideolojilerinin merkezine oturtmuş durumdadır.

İslâmî köktendinci akımlar, bu çabalarını kadın ve kadın cinselliği konusunda İslâm'ın yeni ve son derece tutucu bir versiyonunu oluşturarak ya da tarihte yalnızca bazı küçük topluluklarda rastlanan ve İslâm'la hiçbir ilgisi olmayan bazı örf ve âdetleri, İslâm'a mâl ederek ve bu tip uygulamaları, daha önce bu tip âdetlerin hiç görülmediği çeşitli Müslüman toplumlara yayarak sürdürüyorlar. Yerel bazda, bunun ilk örneklerinden birini, Pakistan'da, askerî darbeye iktidara geldikten sonra, bir İslâmlaştırma kampanyasıyla gücünü meşrulaştırmayı amaçlayan Ziya ül-Hak liderliğindeki cunta hükümetinin 1979'da çıkardığı *hudud* yasaları oluşturdu. Bu yasalarla, Pakistan toplumunda ilk defa olmak üzere tecavüz, zina-

nın bir alt kategorisi olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma, ispatı zaten tüm dünyada son derece zor olan tecavüz vakalarında, tüm ispat yükünü tecavüzcüden kadınlara kaydırmış, yani tecavüze uğrayan kadın şikâyetinde bulunduğunda, her şeyden önce zina işlemediğini dört erkek şahit göstererek ispat etmek durumunda bırakılmıştır. Yasa, bu şekliyle, tecavüz edilen kadını mağdur saymayan, üstelik kolayca suçlu konumuna düşüren bir hukuk sistemi oluşturmuştur. Bu uygulama, Pakistan'da tecavüz edilen kadınların, zinayla suçlanmaktan korkarak şikâyetinde bulunmalarını önlemek suretiyle, tecavüz eden erkekleri korumakla kalmamış, aynı zamanda, tecavüzcülerin, polis ve mahkemelerin oluşturduğu işbirlikçi bir sistemle, tecavüz kurbanı kadınları, bir de zina suçlaması kurbanı haline getiren kurumsallaşmış bir şiddet sarmalı oluşmasına yol açmıştır.

Yürürlüğe girdiği günden beri kadınların en temel insan haklarından birini ihlal eden bu yasa, bu konudaki tüm yayınlara, Pakistan kadın hareketinin tüm çabalarına ve uluslararası kampanyalara rağmen, köktendincilerin karşı koyması nedeniyle Pakistan'da halen yürürlüğünü sürdürürken, 2002 yılından itibaren Malezya'da da bir siyasî tartışma konusu haline geldi. Malezya'nın Terenegannu eyaletinde iktidarda olan Malezya İslâm Partisi (PAS), eyalette yaşayan tüm Müslümanlara uygulanmak üzere, Pakistan'daki yasaya çok benzeyen bir yasa önerisini, yeni bir madde ekleyerek gündeme getirdi. Eklenen madde, tecavüze uğrayan kadının, tecavüze uğradığını ispat edemezse, haksız suçlama nedeniyle 80 kırbaça cezalandırılmasını öngörüyor.

Afrika'da, bazı kabilelerde İslâm öncesi bir âdet olan kadın cinsel organının kesilmesi, 1980'lerden itibaren köktendinciler tarafından İslâm'a mâl edilerek benzer bir yayılma sürecine girdi. 1999 yılında, bir eğitim vermek üzere davet edildiğim Gambiya'da, bu konuda devlet başkanı Yahya Jammeh'in televizyondaki bir konuşmasını bizzat izleme fırsatı buldum. Jammeh, konuşmasında ülkenin yalnızca bazı kabilelerinde rastlanan kadın cinsel organının kesilmesi âdetinin, İslâm'a ve Gam-

biyalılara ait, korunması gereken bir gelenek olduğunu öne sürüyordu. Ayrıca, yıllardan beri bu uygulamanın önlenmesi için çalışmalar yürüten kadın aktivistleri ve tıp görevlilerini Gambiya halkına ve İslâm'a ihanet etmekle suçluyor ve dolaylı yoldan, o güne kadar böyle bir âdetle sahip olmayan Gambiya kabilelerini de, İslâm adına bu âdeti uygulamaya başlamaya davet ediyordu.

Bu çerçevede Türkiye'de de çok yankı uyandıran başka bir örnek ise *recm*, yani zinayla suçlandığında, aksini ispat edemeyen bir kadının taşlanarak öldürülmesi. *Recm*, kadın cinsel organının kesilmesi gibi, Kuran'da yeri olmayan ve bazı topluluklarda rastlanan İslâm öncesi bir âdet. Bu âdet, İran İslâm Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, Humeyni yönetimi tarafından yürürlüğe konan yasalarla İran ceza yasasının bir parçası olarak tüm İran'da uygulanmaya başlandı. Daha önce böyle bir âdetin görülmediği Nijerya'da, İslâmî sağıın iktidara geldiği Müslüman eyaletlerde 2000 yılından itibaren yürürlüğe giren şeriat yasaları, *recm*'i Nijerya'ya İslâmî bir yasa olarak tanıştırdı. Tüm dünyada yankı bulan Safiye Hüseyini ve Emine Laval davaları, bu gelişmenin bir sonucu olarak gündeme geldi.

İslâm, cinsiyet ve cinsellik

Diğer birçok din gibi, İslâm da durağan ve tekil bir geleneğe sahip değildir. İslâm, hayatta kalmak, yayılabilmek ve gücünü devam ettirebilmek için çeşitli zamanlarda ve coğrafyalarda, çeşitli sosyo-politik ve ekonomik koşullarla etkileşim halinde olmuştur. Bu çerçevede, yalnızca doğduğu bölgedeki diğer iki tektanrılı dinin –Yahudilik ve Hıristiyanlık'ın– uygulamalarını ve geleneklerini değil, aynı zamanda tutunmaya ve kültürel/siyasî bir sistem olarak güç kazanmaya çalıştığı topraklardaki İslâm öncesi uygulamaları ve gelenekleri de içine alarak varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Dolayısıyla, toplumdaki cinsel davranışları düzenleyen çeşitli faktörler arasında İslâm'ın rolünü belirlemek son derece güçtür.

Cinselliğe bakışları konusunda, küçük bir yerleşim biriminde dahi paralel olarak varlığını sürdürmekte olan çeşitli mezhepler ve İslâmî düşünce ekolleri arasındaki farklılıkları incelemeye giriştiğimizde, konu daha da karmaşık bir hal almaktadır. Bunun da ötesinde, İslâm'ın çeşitli sosyo-ekonomik ve siyasî sistemlerle etkileşiminin Müslüman toplumlarda yaşayan kadınların cinselliğini nasıl etkilediği, hâlâ son derece az araştırılmış bir sorudur. Dolayısıyla, İslâm ve cinsellik hakkındaki mevcut söylemler, genellikle çeşitli Müslüman toplumlardaki uygulamalar arasındaki farklılıkları yok sayan bir nitelik taşımaktalar. Bunun doğal bir sonucu olarak, bir toplumda cinsel davranışların düzenlenmesi konusunda en çok ipucu sunabilecek cinsel davranışlara ilişkin tabular ve bu konuda oluşturulmuş toplumsal sessizlik kontratlarının yarattığı çeşitli pazarlık alanları da neredeyse hiç araştırılmamış bir konu olmaya devam etmekte. Birçok Müslüman toplumda varlığını yaygın olarak sürdürmesine rağmen güçlü bir tabu niteliğini koruyan eşcinsellik konusundaki araştırmaların ve literatürün yokluğu, bunun en görünür örneklerinden biridir.

İslâm ve cinsellik konusunda, yalnızca Kuran'a ve İslâmî uygulamaların temelini oluşturduğu geleneksel olarak kabul edilmiş literatüre dayalı yorumlar dahi, kadın cinselliğinin kurgulanması konusunda çelişkili sonuçlara varmaktadır. Geleneksel metinlere göre, bir yanda İslâm, *hem kadınların hem de erkeklerin* cinsel güduları ve cinsel doyum hakkı olduğunu kabul etmiştir. Erotizm, hem cennetten bir tadımlık, hem de dünyevî yaşamda üreme için ilahî olarak emredilen bir gereklilik olarak sunulur. Orgazm, hem kadınlara hem erkeklere özgü bir hazdır. İslâm, cinsel haz konusunda kadına da, erkeğe de hiçbir suçluluk yüklemeyiz, ama doyum ve hazzın "meşru" olabilmesi için, sadece İslâmî evlilik, yani nikâh çerçevesinde gerçekleşmesi gerekmektedir.

Diğer yanda, özellikle cinsel güdüler konusunda, kadınlar ve erkekler karşıt olarak görülür: Erkeklerin, rasyonel oldukları ve kendilerini kontrol edebildikleri düşünülür; kadınlarsa duygusaldır ve kendilerini kontrol etmede yetersizdir. Diğer birçok

kültürel sistemde olduğu gibi, İslâm'da da toplumsal cinsiyetlerin farklı kurgulanışı, kadınların ve erkeklerin sözde “temel” biyolojik, psikolojik ve sosyal-cinsel farklılıkları olduğu varsayımına dayanmaktadır. Abdelwahab Boudhiba'nın belirttiği gibi, dünyanın çift kutupluluğuna dair “İslâmî” görüş, iki “düzenin” katı bir ayrımı üzerinde temellenir -dişil ve eril.³ Dünyanın bu düzenini bozan her şey, vahim bir karmaşa, kötücül bir anarşi kaynağıdır. Toplumsal düzen bu nedenle, erkeklerin ve kadınların bedenlerini ve cinselliklerini kontrol altında tutmalarını gerektirir. Kadın cinselliği kontrol edilmezse, toplumsal karmaşaya (*fitne*)⁴ neden olur. Bu şekliyle kişinin cinsiyeti, yani kadın ya da erkek olmak, toplumsal karmaşanın önlenmesi için geliştirilmesi gereken yöntemlerin, cinsiyetlere göre farklı farklı belirlenmesini gerektiren kritik bir faktör haline gelmektedir.

Bazı Kuran ayetleri, özellikle Kuran'da yer alan Züleyha ile Yusuf kıssası,⁵ kadınların erkeklerden daha fazla cinsel istek ve baştan çıkma kapasitesine sahip oldukları, dolayısıyla baştan çıkartıcılar oldukları; erkeklerin ise baştan çıkarılmaya açık, ama rasyonel ve kendilerini kontrol edebilir olduğu yorumlarının temellerini oluşturmuştur.⁶

Bu yorumlara dayanan ve İslâm adına toplumsal düzenin korunması için kadın cinselliğinin kontrol edilmesini amaçlayan yöntemler ve mekanizmalar ise, tarih içinde, coğrafyaya, zamana, sınıfa ya da ırka göre olduğu kadar, toplumun siyasî ve ekonomik koşullarına göre de çeşitlilik göstermişlerdir. Zamanı-

3 Abdelwahab Boudhiba, *Sexuality in Islam* (Londra: Saqi Books, 1998).

4 Fatima Mernissi, *Beyond the Veil: Male-Female Dynamics in a Modern Muslim Society* (New York ve Londra: Schenkman Publishing Company, 1975); Fatma A. Sabbah, *Woman in the Muslim Unconscious* (New York ve Oxford: Pergamon Press, 1984); Nawal El Saadawi, *The Hidden Face of Eve* (Londra ve New York: Zed Books, 1980); Charles Lindholm, *The Islamic Middle East: An Historical Anthropology* (Oxford ve Cambridge: Blackwell Publishers, 1996).

5 Sure 12.

6 İslâmî gelenekte Züleyha ile Yusuf'un kıssası etrafındaki tartışmalar ve alternatif feminist okumalar için bkz. Gayane Karen Merguerian ve Afsanah Najmabadi, “Zuleykha and Yusuf: Whose ‘Best Story?’”, *International Journal of Middle East Studies*, c. 29, 1997: s. 485-508.

mızda bu kontrol, kadınların hareket özgürlüklerinin engellenmesinden bekâret testlerine, kadın cinsel organının kesilmesinden namus adına işlenen cinayetlere kadar uzanmaktadır.

Cinsellik: Tabular ve tehditlerle yüklü bir konu

Son on yıl içinde, Müslüman toplumlarda toplumsal cinsiyetin düzenlenmesi konusunu tarihî, sosyolojik, ekonomik ya da antropolojik yöntemlerle inceleyen araştırma sayısında çarpıcı bir artış gözlemledik. Maalesef bu araştırmaların çok azı cinselliği konu almaktadır. Çoğu Müslüman toplumda, kadınların, çeşitli yöntemlerle –örneğin edebiyat, resim, karikatür, plastik sanatlar yoluyla– cinselliklerine ilişkin kişisel anlatıları da son derece az sayıdadır. Ayrıca, geçmişte kadınların cinsellik konusundaki bilgilerini aktarmak, toplumsal düzeyde ifade etmek ve güç kazanmak için kullandıkları, masal, türkü gibi geleneksel sözlü anlatı türlerinin ya da ebelik gibi cinsellik konusunda toplumsal uzmanlık konumu sağlayan ve kadınlara özgü olan mesleklerin giderek yok olmasıyla, kadınlar cinsellikleri konusundaki bilgilerini ve deneyimlerini aktarmak konusunda sahip oldukları bazı toplumsal güç alanlarını ve yöntemlerini de yitirmekteler.

Çoğu Müslüman toplumda 19. yüzyıldan beri, yani bir asrı aşkın bir süredir güçlü bir kadın hareketi var. Bu hareketlerin çoğunun, siyaset, ekonomi ya da eğitim alanlarında zamanın şartlarına göre son derece radikal taleplerle ortaya çıkarken, cinsellik konusundaki taleplerinde fazlasıyla “mütevazı” ya da çekimser kalmayı tercih ettiklerini görüyoruz. Müslüman toplumlardaki kadın hareketlerindeki bu eğilim, 21. yüzyılın başına kadar –azalarak da olsa– devam etmektedir ve örneğin Avrupa, ABD, Kanada ya da Güney Amerika’daki kadın hareketleriyle karşılaştırıldığında çarpıcı bir tezat oluşturmaktadır.

Ortadoğu’yu konu alan çalışmalarda cinselliğin vurgulanmasının eksikliğini belirten Deniz Kandiyoti, bu olgunun açıklamalarının “hem kültürel olarak tabu addedilen alanlara girmeye karşı gösterilen direnç, hem de İslâmî köktendincilik tara-

findan konuşlandırılan kategorilerle benzerlik taşıyan bazı radikal feminist teorilerde gizli toplumsal cinsiyet özcülüğüne karşı tepki”⁷ olabileceğini öne sürüyor.

Ben, “kültürel olarak tabu addedilen alanlara girmeye karşı gösterilen direncin”, Müslüman toplumlarda yaşayan çoğu kadının için korkudan kaynaklandığına inanıyorum -böylesi tehlikeli bir alana girmenin getireceği olası tehlikelere dayanan bir korkudan. Söz konusu tehlikelerin biçimi ve derecesi, elbette bir kadının toplumsal konumuna, içinde yaşadığı siyasî ortama, sosyo-ekonomik düzeyine, ya da dayanışmanın var olup olmamasına göre değişkenlik gösteriyor ve toplumsal dışlanmadan aşağılanmaya, marjinalleştirilmekten yasal kovuşturmaya, sürgün ya da şiddet ve ölüme kadar uzanan geniş bir alanı kapsıyor.

Bu gibi tehditlere ek olarak, dikkatli analizimizi gerektiren karmaşık bir korku kaynağı daha var: Cinsellik üzerindeki tabulara açık, belirgin veya “radikal” bir biçimde değinme cüretinde bulunduğumuzda, toplumdaki statümüzün ya da “siyasi” veya “akademik” ünümüzün olumsuz etkilenebileceği korkusu. Öyle görünüyor ki bu tip korkular, tarih boyunca bazen en radikal Müslüman kadın eylemcileri bile, başka alanlarda güç için mücadele verirken, bedenleri, cinsellikleri ve hazlarıyla ilgili taleplerini belirsiz bir zamana erteleme stratejisine itmiştir.

Margot Badran, önde gelen Mısırlı feministlerin 20. yüzyılın başlarında peçeye karşı tutumlarını analizinde, böyle bir stratejinin bir örneğini verir. Badran’a göre, 20. yüzyılın başında Mısırlı feministler, peçenin, ısrarla reddettikleri sözde temel cinsiyet farklılıklarının güçlü ve sembolik bir onayı olduğunun tamamen farkındaydılar, fakat peçenin kaldırılmasının uygulamadaki güçlüğü ve günlük politikalarda uyguladıkları stratejiler nedeniyle peçenin kaldırılmasına yönelik taleplerini ertelerek zamana bıraktılar ve bu konuda daha tutucu bir yaklaşımı

7 Deniz Kandiyoti, “Contemporary Feminist Scholarship and Middle East Studies”, Deniz Kandiyoti (ed.), *Gendering the Middle East* (Londra ve New York: I. B. Tauris, 1996), s. 14.

benimsediler. Kadınların, erkekler değişmeye, yani kendi cinsel davranışlarını kontrol etmeye hazır olana dek peçeyi takmaya devam etmeleri gerektiğini savundular. Bu arada kadınlar, peçeyi kamusal alanlara çıkmak için kullanmalıydılar.⁸

Mısırlı yandaşlarına benzer bir şekilde, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en ilerici kadın eylemcilerin dahi kadın hakları konusundaki taleplerini belirli alanlara yoğunlaştırarak, stratejik olarak, kadınların giyim özgürlüğü ve cinsellikle ilgili taleplerini olabildiğince mütevazı tutma gereğini hissettiklerini görüyoruz.⁹ Böyle bir strateji, önemli bir çelişki sergilemektedir: Bir yandan, cinsiyetler arasındaki sözde temel farklılıklara karşı çıkarken, diğer yandan kadınların haklarının diğer alanlarda ihlallerinin temelini oluşturan ve kadın-erkek arasında temel farklılıklar olduğunu ileri süren Müslüman hukuk sistemini, bilinçli veya bilinçsiz olarak kabul eder görünmek.

Milliyetçi ve sömürgecilik karşıtı hareketler ve cinsellik

Birçok Müslüman ülkede, milliyetçi ve sömürgecilik karşıtı hareketler de, kadınların cinsellikle ilgili konulara yoğunlaşmalarını engelleyici bir rol oynadı. Milliyetçi hareketler, genellikle kadınlar için çelişkili roller ortaya koyarlar. Bir yandan, gelecekteki toplumsal cinsiyet rollerini ve ilişkilerini yıktıkları için, daha çok kadının toplumsal ve siyasal yaşama katılımına olanak verirken, diğer yandan kadınları, “anne” ya da ulusun geleceğinin taşıyıcıları gibi kimliklere hapsederler. Bu da, topluluğun ya da “ulusun” kimliğinin ve yegâneliğinin korunup yeniden üretilmesi için, kadınları ve özellikle cinselliklerini kontrol etme amacı taşıyan yeni stratejilerin oluşmasına neden oluyor. Sonuç olarak, sömürgecilik karşıtı ve milliyetçi hareketler,

8 Margot Badran, *Feminists, Islam and Nation: Gender and the making of modern Egypt* (New Jersey: Princeton University Press, 1995).

9 Pınar Ilkcaracan, *Women's Movements in Turkey: A Brief Overview* (Istanbul, Women for Women's Human Rights, 1996).